

ενδεικτικές απαντήσεις πανελληνίων 2016
ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

☞ ΔΙΑΔΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ☜

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ *Ἠθικά Νικομάχεια*, Β 1, 7-8 / Β 3, 1-2

A1. Το ίδιο και οι οικοδόμοι και όλοι οι άλλοι (τεχνίτες)· δηλαδή χτίζοντας με καλό τρόπο σπίτια θα γίνουν καλοί οικοδόμοι, χτίζοντάς τα όμως με κακό τρόπο (θα γίνουν) κακοί. Γιατί αν δεν ήταν έτσι, δεν θα υπήρχε καθόλου ανάγκη δασκάλου, αλλά όλοι (οι τεχνίτες) θα ήταν εκ γενετής καλοί ή κακοί.

Το ίδιο λοιπόν συμβαίνει και με τις αρετές· δηλαδή κάνοντας όσα συμβαίνουν στη συναλλαγή μας με τους άλλους ανθρώπους γινόμαστε άλλοι δίκαιοι και άλλοι άδικοι, ενώ κάνοντας όσα έχουν μέσα τους το στοιχείο του φόβου και συνηθίζοντας να φοβόμαστε ή να δείχνουμε θάρρος γινόμαστε άλλοι ανδρείοι και άλλοι δειλοί. Το ίδιο ακριβώς συμβαίνει και σε σχέση με τις επιθυμίες και την οργή· άλλοι δηλαδή γίνονται σώφρονες και πράοι, ενώ άλλοι (γίνονται) ακόλαστοι και οργίλοι, οι πρώτοι με το να συμπεριφέρονται σ' αυτά με αυτό το συγκεκριμένο τρόπο και οι άλλοι με τον αντίθετο. Με δυο λόγια λοιπόν με την επανάληψη ομοίων ενεργειών διαμορφώνονται τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας. Γι' αυτό πρέπει να προσδίδουμε μια ορισμένη ποιότητα στις ενέργειές μας· γιατί με αυτών (των ενεργειών) τις διαφορές είναι αντίστοιχα τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας.

Μονάδες 10

B1. *φάυλης* : το επίθετο γενικά σημαίνει κακός, ευτελής, ασήμαντος, κατώτερος. Εδώ, όμως, δεν έχει αυτή τη σημασία· με τη φράση *φάυλην πολιτείαν* ο Αριστοτέλης εννοεί όχι το κακό, το κατώτερο πολίτευμα, αλλά το λιγότερο καλό. Κάτι τέτοιο συνεπάγεται πως όλα τα συστήματα πολιτικής διακυβέρνησης είναι καλά σε διαφορετικό βαθμό, αλλά σε μεγαλύτερο, αλλά σε μικρότερο. Για τις μορφές των πολιτευμάτων και τη διάκρισή τους σε *ὀρθά* και *ἡμαρτημένα* θα μιλήσει ο ίδιος στα *Πολιτικά* (ενότητα 17). Εδώ η αιτία διαφοροποίησης των πολιτευμάτων σε καλά και λιγότερο καλά είναι η επιτυχία ή η αποτυχία του νομοθέτη στο *ἐθίζειν* τους πολίτες στην αρετή.

καὶ γίνεται καὶ φθείρεται : Το αντιθετικό ζεύγος *γένεσις - φθορά* αποτελεί ένα σημαντικό θέμα της φιλοσοφικής σκέψης. Υπάρχει μάλιστα και έργο του Αριστοτέλη με τον τίτλο «*Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς*». Στα πλαίσια της αναζήτησης του τρόπου πραγμάτωσης της ηθικής αρετής ο φιλόσοφος προσθέτει ότι κάθε μορφή αρετής, είτε δημιουργείται είτε καταστρέφεται, έχει πάντα τα *ἴδια αἴτια* και τα *ἴδια μέσα* (*ἔθος*). Άρα, η άσκηση και ο εθισμός δεν οδηγούν πάντοτε σε θετικά αποτελέσματα. Αυτό εκ πρώτης όψεως φαίνεται παράδοξο. Είναι ποτέ δυνατόν με τις ίδιες

διαδικασίες, και συγκεκριμένα με την άσκηση και τον εθισμό στην αρετή, να γίνονται άλλοι πολίτες αγαθοί και άλλοι φαύλοι, όπως άλλοι κιθαριστές γίνονται καλοί και άλλοι κακοί με την επίδοση στην κιθάρα; Και αν αυτό που υποστηρίζει ο φιλόσοφος ισχύει στ' αλήθεια, τότε με ποιες προϋποθέσεις εξασφαλίζεται κάθε φορά η επιτυχία και αποφεύγεται η αποτυχία;

Την απάντηση δίνει ο ίδιος ο Αριστοτέλης, εμπλουτίζοντας το παράδειγμα (ἀγαθοί και κακοί / εὖ, κακῶς), παρατηρώντας ότι το ίδιο κάνουν «καὶ οἱ λοιποὶ πάντες», για να αποδείξει πως η καλή ή η κακή εξάσκηση οδηγεί στην κατάκτηση ή όχι του επιδιωκόμενου στόχου. Αν ο οικοδόμος μαθαίνει την τέχνη του οικοδομώντας, η δραστηριότητά του αυτή επιδέχεται σαφείς ποιοτικές διαφοροποιήσεις, δηλαδή μπορεί να ασκείται είτε με σωστό και εύστοχο τρόπο, είτε με τρόπο λανθασμένο και άστοχο, οπότε, αντίστοιχα, γίνεται κανείς καλός ή κακός οικοδόμος.

αἱ ἔξεις: Η νέα έννοια που εισάγει ο Αριστοτέλης στην προσπάθειά του να ορίσει την αρετή είναι το προσεχές γένος της. Εντάσσει λοιπόν την αρετή στις «ἔξεις», μια λέξη που παράγεται από το ρήμα «ἔχω» και την παραγωγική κατάληξη -σις, η οποία δηλώνει ενέργεια. Επομένως, σημαίνει την ιδιότητα που έχει αποκτήσει κάποιος και έχει πια δική του μετά από πολλαπλή επανάληψη.

Ο φιλόσοφος δίνει στη λέξη ηθικό περιεχόμενο, εννοώντας τη μόνιμη μορφή του χαρακτήρα, τα μόνιμα ηθικά γνωρίσματα, καλά ή άσχημα, που αποκτιούνται βαθμιαία μέσω επίπονης άσκησης και συνήθειας. Οι άνθρωποι αποκτούν την αρετή-ἔξη επαναλαμβάνοντας όμοιες ποιοτικά ενέργειες (ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἔξεις γίνονται), έχοντας πλήρη συνείδηση του τι πράττουν, επιλέγοντας αυτές τις πράξεις και νιώθοντας ευχάριστα μετά από τη συμπεριφορά τους. Η ποιότητα, επομένως, των ενεργειών απέναντι στα «πάθη» καθορίζει τη μορφή των «ἔξεων» (διὸ δεῖ τὰς ἐνεργείας ποιὰς ἀποδιδόναι). Συμπεριφέρονται δηλαδή σαν να είναι ήδη ενάρετοι, μέχρις ότου σταθεροποιηθεί η συμπεριφορά τους και γίνει μόνιμα αποκτημένη ιδιότητα (ἔξις). τότε οι πράξεις τους θα έχουν πάντα την ίδια ηθική ποιότητα, γιατί θα απορρέουν από την αγαθή φύση.

Μονάδες 15

B2. Στην καθημερινή ζωή αποκτούμε ή όχι ηθικές αρετές ανάλογα με τη συμπεριφορά μας, με τις πράξεις μας. Η συλλογιστική πορεία του Αριστοτέλη είναι επαγωγική. Ξεκινά με το ότι τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας (ἔξεις) παρουσιάζουν διαφορές ανάλογες με εκείνες των αντίστοιχων πράξεων (κατὰ γὰρ τὰς τούτων διαφορὰς ἀκολουθοῦσιν αἱ ἔξεις). Συνεχίζει με το ότι ο εθισμός στις συγκεκριμένες πράξεις από μικρή ηλικία έχει μεγάλη παιδαγωγική αξία (Οὐ μικρὸν οὖν διαφέρει ... μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν). Καταλήγει πως καμιά από τις ηθικές αρετές δεν υπάρχει μέσα μας εκ φύσεως.

Αφού επεσήμανε στην προηγούμενη ενότητα την αξία του καλού εθισμού στην απόκτηση της ηθικής αρετής, σε αυτή την ενότητα θα εφαρμόσει τη θέση του σε συγκεκριμένες αρετές, για να καταδείξει τη

μεγάλη σημασία της ηθικής πράξης για την κατάκτηση της αρετής. Με το δεικτικό επίρρημα *οὕτω* ολοκληρώνει τη σκέψη που ανέπτυξε στην προηγούμενη ενότητα, δηλώνοντας ταυτόχρονα πως θα χρησιμοποιήσει την αναλογική μέθοδο: με τον παρατακτικό συμπερασματικό σύνδεσμο *δή* συγκεφαλαιώνει, ενώ με τον προσθετικό *καὶ* εισάγει το νέο του επιχείρημα.

Ενισχύει το συλλογισμό του με εμπειρικά παραδείγματα από την ανθρώπινη συμπεριφορά με τον ένα ή τον αντίθετό της τρόπο. Με τον ένα τρόπο αποκτάμε αρετές (δικαιοσύνη, ανδρεία, σωφροσύνη, πραότητα), κάτι που δεν πετυχαίνουμε με τον άλλο (αδικία, δειλία, ακολασία, οξυθυμία). Είναι χαρακτηριστικό ότι γίνεται αναφορά όχι μόνο σε συγκεκριμένες αρετές, αλλά και στις αντίθετές τους έννοιες. Η διάκριση των ανθρώπινων πράξεων σε δύο είδη γίνεται πιο έντονη και παραστατική με την παράθεση τεσσάρων αντιθετικών ζευγών (*δίκαιοι-ἄδικοι, ἀνδρείοι-δειλοί, σώφρονες-ἀκόλαστοι, πᾶροι-ὀργίλοι*), με την επαναλαμβανόμενη χρήση των αντιθετικών συνδέσμων *μὲν-δὲ*, και με την επαναφορά του τροπικού επιρρήματος *οὕτως*.

Μονάδες 15

B3. Γεγονός με αποφασιστική σημασία για τη διαμόρφωση της προσωπικότητας του Αριστοτέλη ήταν η φοίτησή του στην Ακαδημία. Η σημασία της Ακαδημίας βρίσκεται ακριβώς στο γεγονός ότι ήταν το σημείο συνάντησης σημαντικών λογίων της εποχής, που διατηρώντας και μέσα στα πλαίσια της Ακαδημίας ο καθένας τη δική του προσωπικότητα, το δικό του επιστημονικό "πιστεύω", προωθούσαν όλοι μαζί την επιστημονική έρευνα παίρνοντας ο ένας από τον άλλο χρήσιμες παρορμήσεις και επιδρώντας θετικά ο ένας στον άλλον.

Ένας τέτοιος λόγιος τον οποίο είχε την τύχη να συναντήσει ο Αριστοτέλης στην Ακαδημία, όταν ήρθε να σπουδάσει σ' αυτήν, ήταν ο Εύδοξος από την Κνίδα. Ο νεαρός, τότε, αυτός επιστήμονας ήταν μια από τις πιο προικισμένες προσωπικότητες της αρχαιότητας. Ήταν μαθηματικός, αστρονόμος και γεωγράφος, και ο Πλάτωνας δεν δίστασε καθόλου να του εμπιστευθεί, κατά τη διάρκεια της απουσίας του, τη διεύθυνση της σχολής του. Δεν ήταν λοιπόν μόνο τυχερός ο νεαρός Σταγειρίτης που «βρέθηκε», όπως είπε ένας αριστοτελιστής των ημερών μας, «την πιο κατάλληλη στιγμή στον πιο σωστό τόπο, εκεί δηλαδή όπου υπήρχαν οι κατάλληλοι άνθρωποι που θα μπορούσαν να γονιμοποιήσουν με έναν εντελώς ξεχωριστό τρόπο τη σκέψη του βοηθώντας την να απλώσει μέσα σε σύντομο χρόνο τα δικά της φτερά».

B4.

- **γηγενής:** γινόμενον, γίνεται, γίνονται, γινόμεθα
- **ἔσθλος:** ἐστίν, ἔσσονται
- **μισαλλοδοξία:** συναλλάγμασι, ἀλλὰ *
- **δέος:** δεινοῖς, δειλοῖ
- **στρεβλός:** ἀναστρέφεσθαι

*Η επιλογή της λέξης **μισαλλοδοξία** ήταν μάλλον άστοχη, καθώς προέρχεται από τα: *μισέω-ῶ* + *ἄλλος* + *δοκέω-ῶ*.

☞ ΛΙΛΙΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ☞

ΠΑΛΑΤΩΝΟΣ *Εὐθύδημος*, 289d8-290a4

Γ1. Μου δίνεις την εντύπωση, είπα εγώ, ότι παρουσιάζεις ικανοποιητική απόδειξη, ότι δηλαδή δεν είναι αυτή η τέχνη των λογογράφων, την οποία, αν κάποιος αποκτήσει, θα ήταν ευτυχισμένος. Και πράγματι, εγώ θεωρούσα ότι κάπου σε αυτό το σημείο θα φανεί (ή : θα αποκαλυφθεί) η γνώση, που από παλιά βέβαια αναζητούμε (ή : επιζητούμε). Γιατί και οι άνδρες αυτοί που γράφουν λόγους, όταν τους συναναστρέφομαι, Κλεινία, μου φαίνονται πως είναι πάνσοφοι, και άρα η ίδια η τέχνη τους (ότι είναι) κάπως έξοχη (ή: θαυμάσια) και υψηλή. Και βέβαια τίποτα (δεν είναι) παράξενο· γιατί ένα μικρό μέρος της τέχνης των μάγων είναι λίγο κατώτερη και από εκείνη (δηλαδή των λογογράφων). Δηλαδή (η τέχνη) των μάγων γοητεύει και οχιές και αράχνες και σκορπιούς και τα άλλα θηρία και τις νόσους, ενώ η άλλη (δηλαδή η τέχνη των λογογράφων) τυχαίνει να είναι και γοητεία (ή : σαγήνη) και ανακούφιση (ή : παρηγοριά) και των δικαστών και των μελών της εκκλησίας (του δήμου) και των άλλων πληθών.

Μονάδες 20

Γ.2.

ἔφην :	φάτε
κτησάμενος :	ἐκτῶ
τις :	τινῶν
εὐδαίμων :	(ῶ) εὐδαϊμον
ῥῆμην :	ῥήθη
φανήσεσθαι :	πεφάνθω / πεφηνῶς ἔστω
πάλαι :	παλαίτερον
κήλησις :	(ῶ) κήλησι
τυγχάνει :	τύχοιεν
οὔσα :	ἔσομέναις

Μονάδες 10

Γ.3. α)

μοι : δοτική προσωπική του κρίνοντος προσώπου στο ρήμα «δοκείς».
εύδαίμων : κατηγορούμενο στο «τις» από το συνδετικό ρήμα «άν εἴη».
ἦν : αντικείμενο στο ρήμα «ζητοῦμεν».
ἐκείνης : γενική συγκριτική (ως β' όρος σύγκρισης) στο «ὑποδεστέρα».
οὔσα : κατηγορηματική μετοχή από το ρήμα «τυγχάνει», συνημμένη στο υποκείμενό του «ἡ δὲ (τέχνη)».

Μονάδες 5

β) κτησάμενος : είναι υποθετική μετοχή, συνημμένη στο υποκείμενο του ρήματος «τις».

Μαζί με το ρήμα της πρότασης «άν εἴη» στην οποία ανήκει, σχηματίζει λανθάνοντα αναφορικο-υποθετικό λόγο, που δηλώνει την απλή σκέψη του λέγοντος. Αναλύεται ως εξής :

ΥΠΟΘΕΣΗ : ἦν εἴ τις κτήσαιο (ευκτική)

ΑΠΟΔΟΣΗ : (τις) εύδαίμων άν εἴη (δυνητική ευκτική).

Μονάδες 5

ΟΡΟΣΗΜΟ ΠΕΙΡΑΙΑ

Σαομπάνη Ρένα
Μουσοῦλης Γιάννης
Γαβρίλης Αντώνης
Δημήτρης Μητρούσας